

Dodatek A

Piotr Jacek Suchomski

Przestrzeń liniowa. Podprzestrzeń. Przekształcenie liniowe

Niech K będzie ciałem liczbowym, a X niepustym zbiorem. Zakłada się, iż w zbiorze X określone są dwa działania:

- dodawanie elementów zbioru X : $X \times X \ni (a, b) \mapsto a + b \in X$,
- mnożenie elementów zbioru X przez elementy ciała K : $K \times X \ni (\alpha, a) \mapsto \alpha a \in X$.

Elementy ciała K nazywane są *skalarami*, zaś elementy zbioru X - *wektorami*. Zbiór X jest *przestrzenią liniową (wektorową)* nad ciałem K , jeżeli spełnione są następujące warunki:

- $a + b = b + a \quad \forall (a, b) \in X \times X$,
- $(a + b) + c = a + (b + c) \quad \forall (a, b, c) \in X \times X \times X$,
- równanie $a + x = b$ ma dokładnie jedno rozwiązanie w zbiorze X oznaczane jako $x = b - a \quad \forall (a, b) \in X \times X$,
- $\alpha(a + b) = \alpha a + \alpha b \quad \forall (\alpha, a, b) \in K \times X \times X$,
- $(\alpha + \beta)a = \alpha a + \beta a \quad \forall (\alpha, \beta, a) \in K \times K \times X$,
- $\alpha(\beta a) = (\alpha\beta)a \quad \forall (\alpha, \beta, a) \in K \times K \times X$,
- $1a = a \quad \forall a \in X$, gdzie $1 \in K$ jest jednością ciała K .

Element $0_X \in X$ taki, że $\forall a \in X$ zachodzi $a + 0_X = a$ nazywany jest *zerem* przestrzeni X . Z kolei, elementem *odwrotnym* do $a \in X$ jest taki element $b \in X$, że $a + b = 0_X$. Element odwrotny do a oznaczany jest przez $-a$. $\forall a \in X$ zachodzi $0a = 0_X$, gdzie $0 \in K$ oznacza zero ciała K . Z powyższej definicji przestrzeni liniowej wynika, iż zbiór X z działaniem dodawania wektorów tworzy strukturę algebraiczną *grupy przemiennej*.

Niech $X_i \subset X$, $i \in \{1, \dots, k\}$, oznacza rodzinę podzbiorów przestrzeni liniowej X . Przez *sumę algebraiczną* tych podzbiorów rozumie się zbiór

$$\sum_{i=1}^k X_i = \left\{ a \in X : a = \sum_{i=1}^k a_i, a_i \in X_i, i \in \{1, \dots, k\} \right\}.$$

Niech X będzie przestrzenią liniową. Podzbiór $X_0 \subset X$ nazywany jest *podprzestrzenią liniową* przestrzeni X , jeżeli spełnia aksjomaty przestrzeni liniowej z działaniem grupowym i mnożeniem przez skalar obcięty do X_0 . *Rozmaitością liniową (hiperpłaszczyzną)* w X jest każdy podzbiór o postaci: $\{a \in X : a = \{a_0\} + X_0\}$, gdzie $a_0 \in X$, zaś $X_0 \subset X$ jest podprzestrzenią liniową w X . *Prostą* przechodzącą przez punkt $a_0 \in X$ w kierunku $a_1 \in X$ jest następujący podzbiór przestrzeni X : $\{a \in X : a = a_0 + \alpha a_1, \alpha \in K\}$. Każda prosta przechodząca przez punkt $0_X \in X$ jest podprzestrzenią liniową przestrzeni X .

Niech X i Y będą przestrzeniami liniowymi nad tym samym ciałem K , a zbiór $D(A) \subset X$ podprzestrzenią liniową w X . Przekształcenie (odwzorowanie) $A : X \supset D(A) \rightarrow Y$ nazywane jest *liniowym*, gdy spełnione są następujące warunki:

- $A(\alpha a) = \alpha A(a) \quad \forall (\alpha, a) \in K \times D(A) \subset K \times X$,
- $A(a + b) = A(a) + A(b) \quad \forall (a, b) \in D(A) \times D(A) \subset X \times X$.

Wartość przekształcenia liniowego A dla $a \in D(A)$ oznacza się jako Aa . Zbiór $D(A) \subset X$ nazywany jest *dziedziną* przekształcenia A . Przez $\mathcal{L}(X, Y)$ oznacza się zbiór wszystkich przekształceń liniowych określonych na dziedzinach zawartych w X oraz o wartościach w Y . Należy zauważyć, iż w ogólności $\mathcal{L}(X, Y)$ może nie być przestrzenią liniową ze względu na odmiennie zdefiniowane dziedziny przekształceń tego zbioru. Gdy rozważa się przekształcenia liniowe określone na całej przestrzeni X o wartościach w Y , zbiór $\mathcal{L}(X, Y)$ oznaczany teraz jako $\mathcal{L}_0(X, Y)$, jest przestrzenią liniową. Zachodzi przy tym $\mathcal{L}_0(X, Y) \subset \mathcal{L}(X, Y)$. Zbiory $\mathcal{L}(X, X)$ oraz $\mathcal{L}_0(X, X)$ oznaczają się odpowiednio $\mathcal{L}(X)$ oraz $\mathcal{L}_0(X)$.

Dalsze rozważania dotyczyć będą przestrzeni liniowych nad ciałem liczb rzeczywistych $\mathbb{R}$ oraz zespolonych $\mathbb{C}$.

Wektory i macierze

Niech $\mathbb{R}^{m \times n}$ oznacza przestrzeń liniową *macierzy* rzeczywistych o wymiarach $m \times n$

$$A \in \mathbb{R}^{m \times n} \Leftrightarrow A = [a_{ij}]_{i \in \{1, \dots, m\}, j \in \{1, \dots, n\}} = [a_{ij}]_{m, n} = \begin{bmatrix} a_{11} & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & \cdots & a_{mn} \end{bmatrix}.$$

Niekiedy elementy macierzy $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ indeksujemy jako $a_{i,j}$, gdzie $i \in \{1, \dots, m\}$ oraz $j \in \{1, \dots, n\}$.

Oprócz *dodawania macierzy* ($\mathbb{R}^{m \times n} \times \mathbb{R}^{m \times n} \rightarrow \mathbb{R}^{m \times n}$)

$$C = A + B \quad : \quad c_{ij} = a_{ij} + b_{ij}, \quad i \in \{1, \dots, m\}, j \in \{1, \dots, n\}$$

oraz *mnożenia macierzy przez skalar* ($\mathbb{R} \times \mathbb{R}^{m \times n} \rightarrow \mathbb{R}^{m \times n}$)

$$B = \alpha A \quad : \quad b_{ij} = \alpha a_{ij}, \quad i \in \{1, \dots, m\}, j \in \{1, \dots, n\}$$

do podstawowych działań zdefiniowanych dla macierzy należą:

- *mnożenie macierzy* ($\mathbb{R}^{m \times n} \times \mathbb{R}^{n \times p} \rightarrow \mathbb{R}^{m \times p}$)

$$C = AB \quad : \quad c_{ij} = \sum_{k=1}^n a_{ik} b_{kj}, \quad i \in \{1, \dots, m\}, j \in \{1, \dots, p\}$$

- *transpozycja macierzy* ($\mathbb{R}^{m \times n} \rightarrow \mathbb{R}^{n \times m}$)

$$B = A^T \quad : \quad b_{ij} = a_{ji}, \quad i \in \{1, \dots, m\}, j \in \{1, \dots, n\}.$$

Przez $\mathbb{R}^m$ rozumie się przestrzeń liniową *wektorów kolumnowych* ($\mathbb{R}^m \equiv \mathbb{R}^{m \times 1}$). Współrzędne wektora $x \in \mathbb{R}^m$ oznacza się przy pomocy pojedynczej notacji indeksowej $x = [x_1 \ \cdots \ x_m]^T$. $\forall (x, y) \in \mathbb{R}^m \times \mathbb{R}^n$ określony jest *iloczyn zewnętrzny* $xy^T \in \mathbb{R}^{m \times n}$

$$xy^T = \begin{bmatrix} x_1 y_1 & \cdots & x_1 y_n \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_m y_1 & \cdots & x_m y_n \end{bmatrix} \in \mathbb{R}^{m \times n}.$$

$\forall (x, y) \in \mathbb{R}^m \times \mathbb{R}^m$ określony jest *iloczyn wewnętrzny* $x^T y \in \mathbb{R}$ tych wektorów

$$x^T y = \sum_{i=1}^m x_i y_i.$$

Macierz $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ nazywana jest rzeczywistą macierzą *kwadratową*. Macierz kwadratowa $I_n \in \mathbb{R}^{n \times n}$ o postaci

$$I_n = \begin{bmatrix} 1 & \cdots & 0 \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & \cdots & 1 \end{bmatrix}$$

jest macierzą *jednostkową* w $\mathbb{R}^{n \times n}$. Jeżeli macierze kwadratowe $A, B \in \mathbb{R}^{n \times n}$ spełniają równanie $AB = I_n$, wówczas o macierzy B mówi się, że jest macierzą *odwrotną* macierzy A (co zapisujemy jako $B = A^{-1}$), zaś macierz A nazywa się macierzą *nieosobliwą*. Analogicznie mamy $A = B^{-1}$. Dla danej nieosobliwej macierzy $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ macierz odwrotna $A^{-1} \in \mathbb{R}^{n \times n}$ jest jednoznacznie wyznaczoną macierzą nieosobliwą. Dla nieosobliwej macierzy $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ zachodzi $(A^{-1})^{-1} = A$, a ponadto $(A^{-1})^T = (A^T)^{-1}$, co pozwala na przyjęcie oznaczenia $A^{-T} \equiv (A^{-1})^T$.

Liniowa niezależność. Baza

Niech $\{a_i \in \mathbb{R}^m\}_{i=1}^n$ będzie zbiorem wektorów. Wektor $a \in \mathbb{R}^m$, dla którego zachodzi

$$a = \sum_{i=1}^n \alpha_i a_i, \quad \alpha_i \in \mathbb{R}, \quad i \in \{1, \dots, n\}$$

jest *kombinacją liniową* wektorów $\{a_i \in \mathbb{R}^m\}_{i=1}^n$. Niech $P \subset \mathbb{R}^m$ będzie podzbiorem przestrzeni $\mathbb{R}^m$. Zbiorowi temu można przyporządkować następujący podzbiór $\text{span } P \subset \mathbb{R}^m$

$$\text{span } P = \left\{ a \in \mathbb{R}^m : a = \sum_{i=1}^k \alpha_i a_i, \quad k \in \mathbb{N}, \quad \alpha_i \in \mathbb{R}, \quad a_i \in P, \quad i \in \{1, \dots, k\} \right\}$$

nazywany *powłoką liniową* zbioru P . Powłoka $\text{span } P$ jest najmniejszą (ze względu na inkluzję) podprzestrzenią liniową przestrzeni $\mathbb{R}^m$ zawierającą zbiór P . O powłoce $\text{span } P$ mówi się także jako o podprzestrzeni liniowej *rozpiętej* na zbiorze P .

Niech P_1 i P_2 będą podzbiorem przestrzeni liniowej $\mathbb{R}^m$. Zbiory te są *wzajemnie liniowo niezależne*, gdy $P_1 \neq \{0_m\}$, $P_2 \neq \{0_m\}$ oraz $\text{span } P_1 \cap \text{span } P_2 = \{0_m\}$. A zatem, żadnego niezerowego wektora ze zbioru P_1 nie można przedstawić w postaci kombinacji liniowej wektorów ze zbioru P_2 i na odwrót. Zbiór $P \subset \mathbb{R}^m$ jest *liniowo niezależny*, jeżeli $0_m \notin P$ oraz $\forall a \in P$ przekrój $\{a\} \cap \text{span } \{P \setminus \{a\}\}$ jest zbiorem pustym: $\{a\} \cap \text{span } \{P \setminus \{a\}\} = \emptyset$.

Z powyższego wynika, że wektory $\{a_i \in \mathbb{R}^m\}_{i=1}^n$ są *liniowo niezależne* (tworzą układ wektorów liniowo niezależnych), jeżeli

$$\left(\sum_{j=i}^n \alpha_j a_j = 0_m, \quad \alpha_i \in \mathbb{R}, \quad i \in \{1, \dots, n\} \right) \Rightarrow (\alpha_i = 0, \quad i \in \{1, \dots, n\}) .$$

W przeciwnym razie wektory $\{a_i \in \mathbb{R}^m\}_{i=1}^n$ nazywane są wektorami *liniowo zależnymi* – co oznacza, że istnieją takie skalary $\alpha_i \in \mathbb{R}$, $i \in \{1, \dots, n\}$, nie wszystkie równe zero, dla których powyższa kombinacja liniowa jest wektorem zerowym $0_m \in \mathbb{R}^m$. Zbiór wszystkich kombinacji liniowych wektorów $\{a_i \in \mathbb{R}^m\}_{i=1}^n$ tworzy powłokę liniową $\text{span } \{a_i\}_{i=1}^n$

$$\mathbb{R}^m \supset \text{span } \{a_i\}_{i=1}^n = \left\{ a \in \mathbb{R}^m : a = \sum_{i=1}^n \alpha_i a_i, \quad \alpha_i \in \mathbb{R}, \quad i \in \{1, \dots, n\} \right\} .$$

Niech $b \in \text{span } \{a_j\}_{j=1}^n$. W przypadku, w którym wektory $\{a_i\}_{i=1}^n$ są liniowo niezależne, wektor b jest jednoznacznie określoną kombinacją liniową tych wektorów.

Niech $\{S_i \subset \mathbb{R}^m\}_{i=1}^k$ będzie rodziną podprzestrzeni liniowych przestrzeni $\mathbb{R}^m$. Sumą tych podprzestrzeni jest zbiór

$$S_1 + \dots + S_k = \sum_{i=1}^k S_i = \left\{ s \in \mathbb{R}^m : s = \sum_{i=1}^k a_i, \quad a_i \in S_i, \quad i \in \{1, \dots, k\} \right\}$$

zaś ich *przekrojem* – zbiór

$$S_1 \cap \dots \cap S_k = \bigcap_{i=1}^k S_i = \{s \in \mathbb{R}^m : s \in S_i, \quad i \in \{1, \dots, k\}\} .$$

Ponieważ $0_m \in S_i$, $i \in \{1, \dots, k\}$, zatem przekrój dowolnych podprzestrzeni liniowych przestrzeni $\mathbb{R}^m$ jest niepusty. Suma oraz przekrój podprzestrzeni $\{S_i \subset \mathbb{R}^m\}_{i=1}^k$ są podprzestrzeniami liniowymi przestrzeni $\mathbb{R}^m$.

Podprzestrzeń $S \subset \mathbb{R}^m$ jest *sumą prostą* podprzestrzeni $\{S_i \subset \mathbb{R}^m\}_{i=1}^k$, co zapisuje się jako

$$S = S_1 \oplus \dots \oplus S_k = \bigoplus_{i=1}^k S_i$$

jeżeli $\forall s \in S$ posiada jednoznaczną reprezentację

$$s = \sum_{i=1}^k a_i, \quad a_i \in S_i, \quad i \in \{1, \dots, k\} .$$

Podprzestrzeń $S \subset \mathbb{R}^m$ jest sumą prostą podprzestrzeni $\{S_i \subset \mathbb{R}^m\}_{i=1}^k$ wtedy i tylko wtedy, gdy:

- $S = S_1 + \dots + S_k$,
- $(S_1 + \dots + S_i) \cap S_{i+1} = 0_m, i \in \{1, \dots, k-1\}$ (co oznacza, że podprzestrzenie $S_i, i \in \{1, \dots, k\}$, są wzajemnie liniowo niezależne).

Zbiór wektorów $\{a_i \subset \mathbb{R}^m\}_{i=1}^k$ nazywa się *bazą* podprzestrzeni $S \subset \mathbb{R}^m$, jeżeli

- $a_i \in S, i \in \{1, \dots, k\}$,
- $a_i, i \in \{1, \dots, k\}$, są liniowo niezależne,
- $S = \text{span} \{a_i\}_{i=1}^k$.

Wszystkie bazy podprzestrzeni $S \subset \mathbb{R}^m$ mają taką samą liczbę elementów – określaną jako *wymiar* tej podprzestrzeni ($\dim S$). Gdy $S = \{0_m\}$, przyjmuje się $\dim S = 0$.

Niech $S \subset \mathbb{R}^m$ będzie k -wymiarową podprzestrzenią liniową. Wtedy:

- bazę S tworzy każdy zbiór k liniowo niezależnych wektorów należących do S ,
- każdy zbiór $k+1$ wektorów należących do S jest zbiorem wektorów liniowo zależnych,
- każdy zbiór wektorów liniowo niezależnych należących do S da się uzupełnić do bazy tej podprzestrzeni,
- jeżeli wektory $a_i \in S, i \in \{1, \dots, k\}$, tworzą bazę podprzestrzeni S to $\forall a \in S$ posiada jednoznaczną reprezentację w tej bazie

$$a = \sum_{i=1}^k \alpha_i a_i, \alpha_i \in \mathbb{R}, i \in \{1, \dots, k\}$$

(skalary $\alpha_i, i \in \{1, \dots, k\}$, nazywane są *współzrędnymi* wektora a w bazie $\{a_i\}_{i=1}^k$).

Niech $S_1, S_2 \subset \mathbb{R}^m$ oznaczają podprzestrzenie liniowe przestrzeni $\mathbb{R}^m$. Wymiar sumy $S_1 + S_2$ tych podprzestrzeni określony jest wzorem

$$\dim(S_1 + S_2) = \dim S_1 + \dim S_2 - \dim(S_1 \cap S_2).$$

W przypadku sumy prostej $S_1 \oplus S_2$ otrzymuje się

$$\dim(S_1 \oplus S_2) = \dim S_1 + \dim S_2.$$

Wzory powyższe można bez trudu uogólnić na większą liczbę składników; przykładowo dla sumy prostej podprzestrzeni zachodzi

$$\dim \bigoplus_{i=1}^k S_i = \sum_{i=1}^k \dim S_i.$$

Macierz przekształcenia liniowego

Macierz $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ traktować można jako macierz pewnego przekształcenia liniowego $\mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^m$: $x \mapsto Ax$. Zbiór wszystkich takich macierzy jest bowiem izomorficzny ze zbiorem $\mathcal{L}_0(\mathbb{R}^n, \mathbb{R}^m)$ wszystkich przekształceń liniowych przestrzeni $\mathbb{R}^n$ w przestrzeń $\mathbb{R}^m$. Wektor $y = Ax \in \mathbb{R}^m$ jest *obrazem* wektora $x \in \mathbb{R}^n$, zaś dla danego wektora $y \in \mathbb{R}^m$ każdy wektor $x \in \mathbb{R}^n$, dla którego zachodzi $y = Ax$ jest *przeciwoobrazem* wektora y . Zauważmy, że gdy $y \notin A(\mathbb{R}^n)$ taki przeciwoobraz jest zbiorem pustym. Dla $A : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^m$ wyróżnia się dwie podprzestrzenie tego przekształcenia, często określane także jako podprzestrzenie związane z macierzą $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$. Zbiór $\text{Im } A \subset \mathbb{R}^m$ zdefiniowany jako

$$\text{Im } A = \{y \in \mathbb{R}^m : \exists x \in \mathbb{R}^n \vdash y = Ax\}$$

nazywany jest *obrazem* (*przestrzenią wartości*, *przestrzenią zasięgową*) przekształcenia A (macierzy A). Zbiór $\text{Ker } A \subset \mathbb{R}^n$, określane jako *przestrzeń zerowa* (*jądro*) odwzorowania A (macierzy A), zdefiniowany jest następująco

$$\text{Ker } A = \{x \in \mathbb{R}^n : Ax = 0_m\}.$$

Dla macierzy $A = [a_1 \ \dots \ a_n] \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $a_i \in \mathbb{R}^m$, $i \in \{1, \dots, n\}$, obraz $\text{Im } A$ jest podprzestrzenią liniową przestrzeni $\mathbb{R}^m$ rozpiętą na kolumnach tej macierzy: $\text{Im } A = \text{span}\{a_i\}_{i=1}^n$. O $\text{Im } A$ mówi się jako o *kolumnowej podprzestrzeni* danej macierzy A . Przestrzeń zerowa $\text{Ker } A$ macierzy $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ jest podprzestrzenią liniową przestrzeni $\mathbb{R}^n$.

Rząd przekształcenia liniowego $A : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^m$ (*rząd macierzy* A) definiowany jest jako

$$\text{rank } A = \dim \text{Im } A.$$

Ponieważ zachodzi $\text{rank } A = \text{rank } A^T$, zatem:

- rząd macierzy A jest równy maksymalnej liczbie liniowo niezależnych kolumn oraz maksymalnej liczbie liniowo niezależnych wierszy tej macierzy,
- $\text{rank } A \leq \min\{m, n\}$.

Macierz $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ jest macierzą *regularną* (macierzą o *pełnym rzędzie*), gdy $\text{rank } A = \min\{m, n\}$. Dla dowolnego przekształcenia liniowego $A : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^m$ (dowolnej macierzy $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$) zachodzi

$$\dim \text{Ker } A + \dim \text{Im } A = \dim \text{Ker } A + \text{rank } A = \dim \mathbb{R}^n = n .$$

Wynika stąd, iż dla macierzy kwadratowej $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ poniższe warunki są równoważne:

- macierz A jest nieosobliwa,
- $\text{Ker } A = \{0_n\}$,
- macierz A ma pełny rząd ($\text{rank } A = n$) .

W oparciu o podane wyżej definicje można pokazać, że:

- $\text{rank } a = \begin{cases} 0 & \text{gdy } a = 0_n \\ 1 & \text{gdy } a \neq 0_n \end{cases} \quad \forall a \in \mathbb{R}^n,$
- $\text{rank } (ab^T) = \begin{cases} 0 & \text{gdy } (a = 0_n) \vee (b = 0_m) \\ 1 & \text{gdy } (a \neq 0_n) \wedge (b \neq 0_m) \end{cases} \quad \forall (a, b) \in \mathbb{R}^n \times \mathbb{R}^m,$
- $\text{rank } (A + B) \leq \text{rank } A + \text{rank } B \quad \forall (A, B) \in \mathbb{R}^{m \times n} \times \mathbb{R}^{m \times n},$
- $\text{rank } (AB) \leq \min\{\text{rank } A, \text{rank } B\} \quad \forall (A, B) \in \mathbb{R}^{m \times n} \times \mathbb{R}^{n \times p}$.

Dla dowolnych $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ oraz $B \in \mathbb{R}^{n \times p}$ zachodzi

$$\begin{aligned} \text{rank } AB &= \text{rank } B - \dim \text{Im } B \cap \text{Ker } A \\ &= \text{rank } A - \dim \text{Im } A^T \cap \text{Ker } B^T . \end{aligned}$$

Podprzestrzeń liniowa $S \subset \mathbb{R}^n$ jest podprzestrzenią *niezmienniczą* (*inwariantną*) przekształcenia $A : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$, gdy $\forall a \in S$ zachodzi $Aa \in S$. Oznacza to, że obraz podprzestrzeni S względem przekształcenia A zawiera się w S : $AS \subset S$. Podprzestrzeń taką określa się także jako A -inwariantną.

Ortogonalność

Zbiór wektorów $\{x_i \in \mathbb{R}^m\}_{i=1}^k$ jest *ortogonalny*, gdy $x_i^T x_j = 0$, $i \neq j$, $i, j \in \{1, \dots, k\}$. Jeżeli ponadto $x_i^T x_i = 1$, $i \in \{1, \dots, k\}$, zbiór ten jest określany jako *ortonormalny* (dla zbioru takiego zachodzi zatem $x_i^T x_j = \delta_{ij}$, gdzie δ_{ij} , $i, j \in \{1, \dots, k\}$, oznacza symbol Kroneckera). Fakt $x_i^T x_j = 0$ zapisujemy jako $x_i \perp x_j$. O podprzestrzeniach $S_i \subset \mathbb{R}^m$, $i \in \{1, \dots, k\}$, mówi się, że stanowią rodzinę podprzestrzeni *wzajemnie ortogonalnych*, gdy $\forall (x, y) \in S_i \times S_j \subset \mathbb{R}^m \times \mathbb{R}^m$ zachodzi $x^T y = 0$, $i \neq j$, $i, j \in \{1, \dots, k\}$. Niech $S \subset \mathbb{R}^m$ oznacza podprzestrzeń liniową przestrzeni $\mathbb{R}^m$. *Ortogonalnym uzupełnieniem* tej podprzestrzeni jest zbiór

$$\mathbb{R}^m \supset S^\perp = \{x \in \mathbb{R}^m : x^T y = 0 \quad \forall y \in S\} .$$

Zachodzi:

- $S^\perp$ jest podprzestrzenią liniową przestrzeni $\mathbb{R}^m$,
- $\dim S + \dim S^\perp = m$,
- $\forall A \in \mathbb{R}^{m \times n} \quad \text{Im } A^\perp = \text{Ker } A^T$ oraz $\text{Im } (A^T)^\perp = \text{Ker } A$.

Wektory $\{a_i \in \mathbb{R}^m\}_{i=1}^k$ tworzą ortonormalną bazę podprzestrzeni liniowej $S \subset \mathbb{R}^m$, gdy są ortonormalne (a zatem liniowo niezależne!) oraz $S = \text{span } \{a_i\}_{i=1}^k$. W przypadku, gdy $\dim S = k < m$, bazę tę można zawsze rozszerzyć do bazy ortonormalnej $\{a_1, \dots, a_k, a_{k+1}, \dots, a_m\}$ w $\mathbb{R}^m$. Zachodzi wówczas $S^\perp = \text{span } \{a_i\}_{i=k+1}^m$. Niech zatem wektory $a_i \in \mathbb{R}^m$, $i \in \{1, \dots, m\}$, tworzą ortonormalną bazę przestrzeni $\mathbb{R}^m$. $\forall a \in \mathbb{R}^m$ w bazie tej określona jest jednoznaczna reprezentacja

$$a = \sum_{i=1}^m (a_i^T a) a_i .$$

Dla dowolnej (niekoniecznie ortonormalnej) bazy $\{a_i \in \mathbb{R}^m\}_{i=1}^m$ istnieje i jest jednoznacznie określona *baza sprzężona* $\{b_i \in \mathbb{R}^m\}_{i=1}^m$, taka, że:

- zbiór $\{b_i \in \mathbb{R}^m\}_{i=1}^m$ jest bazą w przestrzeni $\mathbb{R}^m$,
- $b_i^T a_j = \delta_{ij}$, $i, j \in \{1, \dots, m\}$.

O zbiorach $\{a_i \in \mathbb{R}^m\}_{i=1}^m$ oraz $\{b_i \in \mathbb{R}^m\}_{i=1}^m$ mówi się, że stanowią *biortogonalny* układ wektorów w $\mathbb{R}^m$. W takim przypadku bazę sprzężoną $\{b_i \in \mathbb{R}^m\}_{i=1}^m$ tworzą kolumny macierzy $[b_1 \ \dots \ b_m] = [a_1 \ \dots \ a_m]^{-T}$. Należy podkreślić, iż w przypadku k -wymiarowej podprzestrzeni $S \subset \mathbb{R}^m$,

$k < m$ baza sprzężona danej bazy $\{a_i \in S\}_{i=1}^k$ tej podprzestrzeni może nie istnieć lub też może być określona niejednoznacznie.

Macierz $A = [a_1 \ \cdots \ a_n] \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $m \geq n$, jest *kolumnowo ortogonalna*, jeżeli jej kolumny a_i , $i \in \{1, \dots, n\}$, są niezerowe oraz tworzą układ ortogonalny. Macierz $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $m \geq n$, jest zatem kolumnowo ortogonalna wtedy i tylko wtedy, gdy $A^T A = I_n$. Macierz $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $m \leq n$, jest *wierszowo ortogonalna*, gdy A^T jest kolumnowo ortogonalna. Macierz $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $m \leq n$, jest zatem wierszowo ortogonalna wtedy i tylko wtedy, gdy $AA^T = I_m$.

W przypadku macierzy kwadratowych $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ wyróżnia się:

- macierze *symetryczne*: $A^T = A$,
- macierze *skośnie symetryczne*: $A^T = -A$,
- macierze *dodatnio określone*: $x^T A x > 0 \quad \forall x \in \mathbb{R}^n \setminus \{0_n\}$,
- macierze *dodatnio półokreślone (nieujemnie określone)*: $x^T A x \geq 0 \quad \forall x \in \mathbb{R}^n$,
- macierze *nieokreślone*: $\exists(x, y) \in \mathbb{R}^n \times \mathbb{R}^n$ takie, że $(x^T A x)(y^T A y) < 0$,
- macierze *ortogonalne*: $A^T A = I_n$,
- macierze *nilpotentne*: $\exists k \in \mathbb{N}$ takie, że $A^k = 0_{n \times n}$,
- macierze *idempotentne*: $A^2 = A$.

Dla dowolnej macierzy ortogonalnej $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ zachodzi:

- A jest kolumnowo oraz wierszowo ortogonalna,
- A jest nieosobliwa ($A^{-1} = A^T$), przy czym macierz odwrotna A^{-1} jest także macierzą ortogonalną,
- $|\det A| = 1$,
- przekształcenie $A : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$ jest przekształceniem $\mathbb{R}^n$ na $\mathbb{R}^n$, a jego niezmiennikiem jest iloczyn wewnętrzny wektorów ($\forall(x, y) \in \mathbb{R}^n \times \mathbb{R}^n$ zachodzi bowiem $(Ax)^T(Ay) = x^T y$).

Niech $A, B \in \mathbb{R}^{n \times n}$. Jeżeli istnieje taka nieosobliwa macierz $X \in \mathbb{R}^{n \times n}$, że $B = X^T A X$, wówczas o macierzach A i B mówi się, że są *kongruentne*. Niezmiennikami relacji kongruencji są cechy symetrii, skośnej symetrii oraz określoności macierzy. Macierze A i B , dla których obowiązuje relacja $B = X^{-1} A X$ są macierzami *podobnymi*. Niezmiennikami relacji podobieństwa macierzy są widma tych macierzy, ich wyznaczniki oraz ślady.

Rzuty

Niech $\mathbb{R}^n = M \oplus W$, gdzie $M, W \subset \mathbb{R}^n$ oznaczają pewne podprzestrzenie liniowe przestrzeni $\mathbb{R}^n$. $\forall x \in \mathbb{R}^n$ istnieje wówczas jednoznaczne przedstawienie $x = x_M + x_W$ takie, że $x_M \in M$ oraz $x_W \in W$. Przekształcenie liniowe $P : \mathbb{R}^n \rightarrow M$, zdefiniowane jako

$$x \mapsto Px = x_M$$

nazywane jest *rzutem* przestrzeni $\mathbb{R}^n$ na podprzestrzeń M *równoległym* do podprzestrzeni W . Podprzestrzeń M określana jest jako przestrzeń *rzutowania*, a podprzestrzeń W jako *kierunek rzutowania* przekształcenia P . Z powyższej definicji wynika, że:

- $\text{Im } P = M$ oraz $\text{Ker } P = W$,
- gdy $W = \mathbb{R}^n$ rzut P jest przekształceniem zerowym ($P = 0_{n \times n}$),
- gdy $W = \{0_n\}$ rzut P jest przekształceniem identycznościowym ($P = I_n$).

Macierz $P \in \mathbb{R}^{n \times n}$ przekształcenia rzutowego $P : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$ jest macierzą idempotentną ($P^2 = P$). Prawdziwe jest także twierdzenie głoszące, że każde przekształcenie liniowe $P : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$ o idempotentnej macierzy P jest przekształceniem rzutowym. Przestrzenią rzutowania tego przekształcenia jest obraz $\text{Im } P$, a kierunkiem rzutowania jądro $\text{Ker } P$, przy czym w omawianym przypadku zachodzi $\text{Im } P = \{a \in \mathbb{R}^n : Pa = a\}$ oraz $\text{Ker } P = \{a \in \mathbb{R}^n : a = b - Pb, b \in \mathbb{R}^n\}$. Jeżeli $P \in \mathbb{R}^{n \times n}$ jest macierzą przekształcenia rzutowego wówczas $I_n - P$ jest macierzą przekształcenia rzutowego przestrzeni $\mathbb{R}^n$ na podprzestrzeń $\text{Ker } P$ równoległego do podprzestrzeni $\text{Im } P$. W przypadku, gdy $W = M^\perp$ rzut przestrzeni $\mathbb{R}^n$ na podprzestrzeń M równoległy do podprzestrzeni $M^\perp$ nazywany jest *rzutem ortogonalnym* $\mathbb{R}^n$ na M .

Niech $\{v_i \in \mathbb{R}^n\}_{i=1}^k$ będzie dowolną ortonormalną bazą podprzestrzeni M o wymiarze $\dim M = k$. Macierz $P = VV^T$, gdzie $V = [v_1 \ \cdots \ v_k] \in \mathbb{R}^{n \times k}$ jest ową jednoznacznie wyznaczoną macierzą rzutu ortogonalnego. $\forall x \in \mathbb{R}^n$ istnieje jednoznaczne przedstawienie $x = x_M + x_{M^\perp}$ takie, że $x_M \in M$ oraz $x_{M^\perp} \in M^\perp$. Ponieważ x_M można wyrazić jako

$$x_M = \sum_{i=1}^k (v_i^T x_M) v_i$$

zaś dla $x_{M^\perp}$ zachodzi $V^T x_{M^\perp} = 0_k$, zatem

$$\begin{aligned} VV^T x &= VV^T x_M = \sum_{i=1}^k (v_i^T x_M) V(V^T v_i) = \sum_{i=1}^k (v_i^T x_M) V e_i \\ &= \sum_{i=1}^k (v_i^T x_M) v_i = x_M \end{aligned}$$

gdzie przez $e_i \in \mathbb{R}^k$ oznaczono i -ty wersor przestrzeni $\mathbb{R}^k$, $i \in \{1, \dots, k\}$. Macierz P rzutu ortogonalnego jest przeto symetryczną macierzą idempotentną ($P^2 = P$, $P^T = P$).

Dla dowolnej podprzestrzeni $M \subset \mathbb{R}^n$ prawdziwe jest także następujące twierdzenie: jeżeli macierz $P \in \mathbb{R}^{n \times n}$ spełnia warunki: $\text{Im } P = M$, $P^2 = P$ oraz $P^T = P$, wówczas P jest macierzą rzutu ortogonalnego przestrzeni $\mathbb{R}^n$ na podprzestrzeń M . Z idempotentności P wynika bowiem, że P jest macierzą rzutu $\mathbb{R}^n$ na M równoległego do $\text{Ker } P$. Ponieważ $\text{Ker } P = \text{Im } P^{T^\perp} = \text{Im } P^\perp$, zatem kierunek rzutowania macierzy P jest ortogonalny do przestrzeni rzutowania M .

Zagadnienie własne

Zagadnienie własne, związane z macierzą $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ (liniowym operatorem $A : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$ ($\mathbb{C}^n \rightarrow \mathbb{C}^n$)), polega na wyznaczeniu zbioru *wektorów własnych* $\{x_i \in \mathbb{R}^n\}_{i=1}^n$, czyli zbioru kierunków A -niezmienniczych oraz zbioru *wartości własnych (widma)* $\{\lambda_i \in \mathbb{R} (\mathbb{C})\}_{i=1}^n$, dla których zachodzi

$$Ax_i = \lambda_i x_i, \quad x_i \neq 0_n, \quad i \in \{1, \dots, n\}.$$

Aby jednorodne liniowe równanie $(A - \lambda_i I_n)x_i = 0_n$ posiadało niezerowe rozwiązanie $x_i \in \text{Ker}(A - \lambda_i I_n)$, $x_i \neq 0_n$, musi obowiązywać nierówność

$$\dim \text{Ker}(A - \lambda_i I_n) > 0, \quad i \in \{1, \dots, n\}.$$

Wynika stąd, że wartości własne $\{\lambda_i\}_{i=1}^n$ wyznaczymy, rozważając warunek

$$\text{rank}(A - \lambda_i I_n) < n, \quad i \in \{1, \dots, n\}.$$

Wartości własne macierzy A muszą przeto spełniać następujące algebraiczne równanie stopnia n

$$\det(A - \lambda_i I_n) = 0, \quad i \in \{1, \dots, n\}.$$

Twierdzenie *Cayley'a-Hamiltona* głosi, że każda macierz $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ spełnia swoje *równanie charakterystyczne*: $\varphi_A(A) = 0_{n \times n}$, gdzie $\varphi_A(\lambda) = \det(\lambda I_n - A)$ jest *charakterystycznym wielomianem* tej macierzy.

Rozkład macierzy według wartości szczególnych

Niech $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$. Dowolną taką macierz można przedstawić w postaci iloczynu

$$A = U \Sigma V^T$$

gdzie: $U \in \mathbb{R}^{m \times m}$ oraz $V \in \mathbb{R}^{n \times n}$ są macierzami ortogonalnymi ($U^T = U^{-1}$, $V^T = V^{-1}$), zaś $\Sigma \in \mathbb{R}^{m \times n}$ jest macierzą blokowo diagonalną

$$\Sigma = \begin{bmatrix} \Sigma_r & 0_{r \times (n-r)} \\ 0_{(m-r) \times r} & 0_{(m-r) \times (n-r)} \end{bmatrix}$$

o diagonalnej podmacierzy $\Sigma_r \in \mathbb{R}^{r \times r}$

$$\Sigma_r = \text{diag} \{ \sigma_i \}_{i=1}^r = \begin{bmatrix} \sigma_1 & 0 & \cdots & 0 \\ 0 & \sigma_2 & \cdots & 0 \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ 0 & \cdots & 0 & \sigma_r \end{bmatrix},$$

gdzie $r = \text{rank } A$, zaś nieujemne liczby

$$\sigma_1 \geq \sigma_2 \geq \cdots \geq \sigma_r > 0$$

to wartości szczególne macierzy A (*osobliwe, singularne*, stąd *svd - singular value decomposition*). Wygodnie jest przyjąć, że $\sigma_{r+1} = \cdots = \sigma_{\min\{m,n\}} = 0$. Dana macierz $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ posiada przeto r dodatnich wartości szczególnych oraz $\min\{m,n\} - r$ zerowych wartości szczególnych. Kolumny $u_i \in \mathbb{R}^m$, $i \in \{1, \dots, m\}$ ortonormalnej macierzy $U = [u_1 \ \cdots \ u_m]$ są *lewymi wektorami szczególnymi* macierzy A , zaś kolumny $v_i \in \mathbb{R}^n$, $i \in \{1, \dots, n\}$ ortonormalnej macierzy $V = [v_1 \ \cdots \ v_n]$ nazywane są *prawymi wektorami szczególnymi* macierzy A . Obowiązują następujące użyteczne równości:

- $U^T A V = \Sigma$,
- $u_i^T u_j = \delta_{ij}$, $i, j \in \{1, \dots, m\}$,
- $v_i^T v_j = \delta_{ij}$, $i, j \in \{1, \dots, n\}$.

Macierzy $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ można w jednoznaczny sposób przyporządkować macierz *pseudoodwrotną* $A^+ \in \mathbb{R}^{n \times m}$. Pseudoodwrotność rozumiana jest w sensie Moore'a-Penrose'a, co oznacza, że macierz A^+ musi spełniać następujące relacje, które traktować można jako definicję omawianego typu uogólnionej odwrotności:

- $A^+A = (A^+A)^T$,
- $AA^+ = (AA^+)^T$,
- $AA^+A = A$,
- $A^+AA^+ = A^+$.

Operacja pseudoodwracania macierzy charakteryzuje się następującymi własnościami:

- $A^{++} = (A^+)^+ = A$,
- $(A^T)^+ = (A^+)^T$,
- dla nieosobliwej macierzy $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ mamy $A^+ = A^{-1}$,
- jeżeli dany jest rozkład *svd* macierzy $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, wówczas rząd macierzy A można wyznaczyć w oparciu o indeks najmniejszej niezerowej wartości szczególnej tej macierzy

$$\text{rank } A = \arg \min_{1 \leq i \leq \min\{m,n\}} \sigma_i |_{\sigma_i > 0} .$$

Macierz pseudoodwrotną A^+ wyrazić można, korzystając z rozkładu macierzy $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ według jej wartości szczególnych. Niech zatem będzie dany taki rozkład $A = U\Sigma V^T$, gdzie: $U \in \mathbb{R}^{m \times m}$, $\Sigma \in \mathbb{R}^{m \times n}$, zaś $V \in \mathbb{R}^{n \times n}$. Macierz A^+ przyjmuje postać

$$A^+ = V\Sigma^+U^T,$$

w której

$$\Sigma^+ = \begin{bmatrix} \Sigma_r^{-1} & 0_{r \times (m-r)} \\ 0_{(n-r) \times r} & 0_{(n-r) \times (m-r)} \end{bmatrix}, \quad \Sigma^+ \in \mathbb{R}^{n \times m},$$

zaś

$$\Sigma_r^{-1} = \text{diag} \{ \sigma_i^{-1} \}_{i=1}^r = \begin{bmatrix} \sigma_1^{-1} & 0 & \cdots & 0 \\ 0 & \sigma_2^{-1} & \cdots & 0 \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ 0 & \cdots & 0 & \sigma_r^{-1} \end{bmatrix} .$$

Rozważmy ortonormalne bazy podprzestrzeni $\text{Im } A \subset \mathbb{R}^m$ oraz $\text{Ker } A \subset \mathbb{R}^n$ związanych z macierzą $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$. Wymiary tych podprzestrzeni wynoszą $\dim \text{Im } A = r$ oraz $\dim \text{Ker } A = n - r$, gdzie $r = \text{rank } A$. Zakłada się nietrywialny przypadek $r \geq 1$. Bazę przestrzeni kolumnowej $\text{Im } A$ macierzy A można utworzyć z każdego obrazu r liniowo niezależnych kolumn tej macierzy,

otrzymanego w dowolnym nieosobliwym przekształceniu liniowym. Bazę tę można następnie poddać ortonormalizacji, uzyskując poszukiwaną bazę ortonormalną. Przykładową bazę ortonormalną można także wyznaczyć, korzystając z rozkładu *svd* macierzy A : $A = U\Sigma V^T$. W tym celu dokonuje się następującej partycji macierzy czynnikowych $U \in \mathbb{R}^{m \times m}$ oraz $V \in \mathbb{R}^{n \times n}$:

$$\begin{aligned} U &= [U_r \ \bar{U}_r] \in \mathbb{R}^{m \times m}, \quad U_r \in \mathbb{R}^{m \times r}, \quad \bar{U}_r \in \mathbb{R}^{m \times (m-r)} \\ V &= [V_r \ \bar{V}_r] \in \mathbb{R}^{n \times n}, \quad V_r \in \mathbb{R}^{n \times r}, \quad \bar{V}_r \in \mathbb{R}^{n \times (n-r)}. \end{aligned}$$

Macierz A posiada zatem następującą reprezentację

$$A = U\Sigma V^T = U_r \Sigma_r V_r^T.$$

Jak łatwo zauważyć

$$\text{rank } U_r = \text{rank } \Sigma_r = \text{rank } V_r = r$$

co oznacza, że kolumny macierzy U_r , czyli odpowiednie lewe szczególne wektory rozważanej macierzy A , stanowią poszukiwaną ortonormalną bazę podprzestrzeni $\text{Im } A$

$$\text{Im } A = \text{span } \{u_i\}_{i=1}^r.$$

Rozważmy z kolei przestrzeń zerową $\text{Ker } A$ danej macierzy $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$. Przyjmujemy, że rozpatrujemy nietrywialny przypadek $r < n$. Ponieważ przestrzeń $\text{Ker } A$ jest ortogonalnym uzupełnieniem przestrzeni kolumnowej macierzy $A^T \in \mathbb{R}^{n \times m}$, co zapisujemy jako $\text{Ker } A = \text{Im } A^{T\perp}$, a zatem na podstawie równości:

$$\begin{aligned} A^T &= V\Sigma^T U^T = V_r \Sigma_r^T U_r^T \\ \text{Im } A^T &= \text{span } \{v_i\}_{i=1}^r \end{aligned}$$

oraz własności macierzy V wnioskujemy, że poszukiwaną ortonormalną bazą podprzestrzeni $\text{Ker } A$ jest zbiór kolumn macierzy $\bar{V}_r$ (czyli odpowiednie prawe wektory szczególne rozważanej macierzy A)

$$\text{Ker } A = \text{span } \{v_i\}_{i=r+1}^n, \quad \dim \text{Ker } A = \text{rank } \bar{V}_r = n - r.$$

Mamy ponadto

$$\text{Ker } A^T = \text{span } \{u_i\}_{i=r+1}^m$$

a także:

$$\begin{aligned} \text{span } \{u_i\}_{i=1}^r \oplus \text{span } \{u_i\}_{i=r+1}^m &= \mathbb{R}^m \\ \text{span } \{v_i\}_{i=1}^r \oplus \text{span } \{v_i\}_{i=r+1}^n &= \mathbb{R}^n \end{aligned}$$

oraz:

$$\begin{aligned}\text{span} \{u_i\}_{i=1}^r &= (\text{span} \{u_i\}_{i=r+1}^m)^\perp \\ \text{span} \{v_i\}_{i=1}^r &= (\text{span} \{v_i\}_{i=r+1}^n)^\perp.\end{aligned}$$

Poszukując macierzy ortogonalnych projekcji na podprzestrzenie związane z macierzą $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, przyjmijmy następujące oznaczenia:

$P_{\text{Im } A}$ – macierz ortogonalnej projekcji $\mathbb{R}^m$ na $\text{Im } A$,

$P_{\text{Ker } A}$ – macierz ortogonalnej projekcji $\mathbb{R}^n$ na $\text{Ker } A$,

$P_{\text{Im } A^\perp}$ – macierz ortogonalnej projekcji $\mathbb{R}^m$ na $\text{Im } A^\perp$,

$P_{\text{Ker } A^\perp}$ – macierz ortogonalnej projekcji $\mathbb{R}^n$ na $\text{Ker } A^\perp$.

Dodatkowo dla macierzy transponowanej:

$P_{\text{Im } A^T}$ – macierz ortogonalnej projekcji $\mathbb{R}^n$ na $\text{Im } A^T$,

$P_{\text{Ker } A^T}$ – macierz ortogonalnej projekcji $\mathbb{R}^m$ na $\text{Ker } A^T$.

Uwzględniając powyższe ustalenia, otrzymujemy następujące reprezentacje macierzy wymienionych projekcji:

$$\begin{aligned}P_{\text{Im } A} &= U_r U_r^T, & P_{\text{Im } A} &\in \mathbb{R}^{m \times m}, \\ P_{\text{Ker } A} &= \bar{V}_r \bar{V}_r^T, & P_{\text{Ker } A} &\in \mathbb{R}^{n \times n}, \\ P_{\text{Im } A^\perp} = P_{\text{Ker } A^T} &= \bar{U}_r \bar{U}_r^T, & P_{\text{Im } A^\perp}, P_{\text{Ker } A^T} &\in \mathbb{R}^{m \times m}, \\ P_{\text{Ker } A^\perp} = P_{\text{Im } A^T} &= V_r V_r^T, & P_{\text{Ker } A^\perp}, P_{\text{Im } A^T} &\in \mathbb{R}^{n \times n}.\end{aligned}$$

Ponadto:

$$\begin{aligned}\text{rank } P_{\text{Im } A} &= r, \\ \text{rank } P_{\text{Ker } A} &= n - r, \\ \text{rank } P_{\text{Im } A^\perp} = \text{rank } P_{\text{Ker } A^T} &= m - r, \\ \text{rank } P_{\text{Ker } A^\perp} = \text{rank } P_{\text{Im } A^T} &= n - r.\end{aligned}$$

Po wykonaniu elementarnych przekształceń uzyskujemy użyteczne formuły:

$$\begin{aligned}AA^+ &= U_r U_r^T, \\ A^+A &= V_r V_r^T,\end{aligned}$$

z których wynikają następujące reprezentacje macierzy projekcji, wyrażone przy użyciu macierzy pseudoodwrotnej:

$$\begin{aligned} P_{\text{Im } A} &= AA^+, \\ P_{\text{Ker } A^\perp} &= A^+A. \end{aligned}$$

Zauważmy wreszcie, że na podstawie macierzy pseudoodwrotnej łatwo jest także określić macierze projekcji $P_{\text{Im } A^\perp}$ oraz $P_{\text{Ker } A}$:

$$\begin{aligned} P_{\text{Im } A^\perp} &= I_m - AA^+, \\ P_{\text{Ker } A} &= I_n - A^+A. \end{aligned}$$

Norma

Niech X oznacza przestrzeń liniową nad ciałem K . Funkcję $\|\cdot\|$ określoną na X , $\|\cdot\| : X \rightarrow \mathbb{R}$, nazywamy *normą*, jeżeli:

$$\begin{aligned} \|x\| &\geq 0 \quad \forall x \in X, \\ \|\alpha x\| &= |\alpha| \cdot \|x\| \quad \forall x \in X, \forall \alpha \in K, \\ \|x + y\| &\leq \|x\| + \|y\| \quad \forall x, y \in X, \\ \|x\| = 0 &\Leftrightarrow x = 0_X. \end{aligned}$$

Gdy $X = \mathbb{R}^n$ lub $\mathbb{C}^n$, wtedy dla $x = [x_1 \ \cdots \ x_n]^T$ mamy:

$$\begin{aligned} \|x\|_p &= \left(\sum_{i=1}^n |x_i|^p \right)^{1/p} \\ \|x\|_\infty &= \max_i |x_i|. \end{aligned}$$

Dla $X = \mathbb{R}^{m \times n}$ lub $\mathbb{C}^{m \times n}$ przy $A = [a_{ij}]_{m,n}$ mamy:

$$\begin{aligned} \|A\|_1 &= \max_{1 \leq j \leq n} \sum_{i=1}^m |a_{ij}| \\ \|A\|_\infty &= \max_{1 \leq i \leq m} \sum_{j=1}^n |a_{ij}| \\ \|A\|_F &= \left(\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n |a_{ij}|^2 \right)^{1/2} \\ \|A\|_s &= \bar{\sigma}(A) = \max_{1 \leq i \leq \min\{m,n\}} \sigma_i(A). \end{aligned}$$

Norma $\| \cdot \|_F$ to norma *Frobeniusa* (macierzowa norma *euklidesowa*, norma *Schura*), zaś $\| \cdot \|_s$ jest macierzową normą *spektralną*. Niech $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ ($\mathbb{C}^{m \times n}$). Rozważając wektorowe normy w przestrzeniach $\mathbb{R}^m$ ($\mathbb{C}^m$) oraz $\mathbb{R}^n$ ($\mathbb{C}^n$), zdefiniować można odpowiednie *indukowane* macierzowe normy (normy liniowego operatora $A : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^m$ ($\mathbb{C}^n \rightarrow \mathbb{C}^m$))

$$\|A\|_{ind} = \max_{x \neq 0} \frac{\|Ax\|}{\|x\|}.$$

Kładąc wektorowe euklidesowe normy, mamy $\| \cdot \|_{ind} \equiv \| \cdot \|_2 = \| \cdot \|_s$.

Liniove zadanie najmniejszych kwadratów

Rozważmy następujące liniove zadanie najmniejszych kwadratów

$$Ax = b,$$

gdzie $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $b \in \mathbb{R}^m$ (przy czym zwykle zakłada się $m \geq n$), w którym poszukiwane rozwiązanie $x \in \mathbb{R}^n$ spełnia następujący warunek

$$x = \arg \min_{y \in \mathbb{R}^n} \|y\|_2.$$

Z powyższego wynika, że jako rozwiązanie x przyjmuje się to spośród rozwiązań $y \in \mathbb{R}^n$ problemu minimalizacji euklidesowej normy residualnego wektora

$$y = \arg \min_{z \in \mathbb{R}^n} \|Az - b\|_2$$

które posiada najmniejszą euklidesową normę. Problem minimalizacji normy $\|Az - b\|_2$ może bowiem, w ogólności, nie posiadać jednoznacznego rozwiązania.

Przystępując do rozwiązania liniowego zadania najmniejszych kwadratów, zauważmy przede wszystkim, że euklidesowa norma danego wektora jest niezmiennicza względem dowolnego ortogonalnego przekształcenia: $\|x\|_2 = \|Tx\|_2$, $\forall x \in \mathbb{R}^n$, $\forall T \in \mathbb{R}^{n \times n} : T^{-1} = T^T$. Niech $\text{rank } A = r < n$. Stosując rozkład *svd* $A = U\Sigma V^T$, $U \in \mathbb{R}^{m \times m}$, $V \in \mathbb{R}^{n \times n}$ oraz $\Sigma \in \mathbb{R}^{m \times n}$, uzyskujemy następującą reprezentację euklidesowej normy wektora residualnego

$$\|Ax - b\|_2 = \|U\Sigma V^T x - b\|_2 = \|\Sigma V^T x - U^T b\|_2 = \|\Sigma \tilde{x} - \tilde{b}\|_2,$$

gdzie:

$$\begin{aligned} \tilde{x} &= V^T x, & \tilde{x} &= [\tilde{x}_1 \ \cdots \ \tilde{x}_n]^T \in \mathbb{R}^n, \\ \tilde{b} &= U^T b, & \tilde{b} &= [\tilde{b}_1 \ \cdots \ \tilde{b}_m]^T \in \mathbb{R}^m. \end{aligned}$$

Z kolei, uwzględniając postać macierzy Σ , otrzymujemy

$$\|\Sigma \tilde{x} - \tilde{b}\|_2 = \sqrt{\sum_{i=1}^r (\sigma_i \tilde{x}_i - \tilde{b}_i)^2 + \sum_{i=r+1}^m \tilde{b}_i^2}.$$

Powyższe wyrażenie, traktowane jako funkcja niewiadomych $\{\tilde{x}_i\}_{i=1}^r$, przyjmuje wartość minimalną przy

$$\tilde{x}_i = \frac{\tilde{b}_i}{\sigma_i}, \quad i \in \{1, \dots, r\}.$$

Zauważmy, iż wartość ta nie zależy od $\{\tilde{x}_i\}_{i=r+1}^n$

$$\|\Sigma \tilde{x} - \tilde{b}\|_2 \Big|_{\tilde{x}_i = \tilde{b}_i / \sigma_i, i \in \{1, \dots, r\}} = \sqrt{\sum_{i=r+1}^m \tilde{b}_i^2}.$$

Aby zatem norma $\|x\|_2 = \|V\tilde{x}\|_2 = \|\tilde{x}\|_2$ miała minimalną wartość, współrzędne $\{\tilde{x}_i\}_{i=r+1}^n$ należy przyrównać do zera

$$\tilde{x}_i = 0, \quad i \in \{r+1, \dots, n\}.$$

Powyższe rozumowanie można przedstawić w następującej sformalizowanej postaci, korzystając z pojęcia macierzy pseudoodwrotnej

$$\tilde{x} = \Sigma^+ \tilde{b} = \Sigma^+ U^T b \quad \Rightarrow \quad x = V \tilde{x} = V \Sigma^+ U^T b = A^+ b.$$

W przypadku, gdy macierz $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $m \geq n$, posiada pełny kolumnowy rząd, $\text{rank } A = n$, zadanie minimalizacji euklidesowej normy wektora residualnego $Ax - b$ posiada jednoznaczne rozwiązanie, wynikające z następującego układu *równań normalnych*

$$A^T A x = A^T b.$$

W rozważanym przypadku

$$x = (A^T A)^{-1} A^T b$$

co stanowi szczególną postać poprzednio określonego ogólnego przepisu $x = A^+ b$ rozwiązania liniowego zadania najmniejszych kwadratów, przy czym teraz

$$A^+ = (A^T A)^{-1} A^T.$$

Gdy macierz $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $m \geq n$, jest macierzą o niepełnym kolumnowym rzędzie, $\text{rank } A = r < n$, zadanie minimalizacji euklidesowej normy wektora residualnego $Ax - b$ nie posiada jednoznacznego rozwiązania.

Zadania

Zadanie 1. Pokaż, że $\forall A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ zarówno $\text{Im } A$ jak i $\text{Ker } A$ są podprzestrzeniami A -inwariantnymi.

Zadanie 2. Niech $S \subset \mathbb{R}^m$ będzie podprzestrzenią liniową przestrzeni $\mathbb{R}^m$. Pokaż, że: $S^\perp$ jest podprzestrzenią liniową przestrzeni $\mathbb{R}^m$ oraz $\dim S^\perp = m - \dim S$.

Zadanie 3. Pokaż, że dowolne niezerowe ortogonalne wektory są liniowo niezależne.

Zadanie 4. Udowodnij, że relacje kongruencji oraz podobieństwa są relacjami równoważności w $\mathbb{R}^{n \times n}$.

Zadanie 5. Pokaż, że:

- macierz dodatnio określona jest nieosobliwa, przy czym odwrotność macierzy dodatnio określonej jest macierzą dodatnio określoną,
- odwrotności nieosobliwych macierzy symetrycznych, nieosobliwych jednostkowych macierzy trójkątnych oraz nieosobliwych macierzy trójkątnych są odpowiednio nieosobliwymi macierzami symetrycznymi, jednostkowymi macierzami trójkątnymi oraz macierzami trójkątnymi,
- macierz $A^T A$, gdzie $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, jest macierzą dodatnio półokreśloną; macierz ta jest dodatnio określona wtedy i tylko wtedy, gdy $\text{rank } A = n$ (A jest macierzą o pełnym kolumnowym rzędzie).

Zadanie 6. Niech $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$. Czy mogą obowiązywać następujące relacje:

- a) $\dim \text{Im } A = 0$,   b) $\dim \text{Ker } A = 0$,   c) $\text{Im } A \subset \text{Ker } A$,
 d) $\text{Ker } A \subset \text{Im } A$,   e) $\text{Ker } A = \text{Im } A$,   f) $\text{Ker } A = \emptyset$,
 g) $\text{Im } A = \mathbb{R}^n$,   h) $\text{Ker } A = \mathbb{R}^n$,   i) $\text{Ker } A \perp \text{Im } A$?

Odpowiedź uzasadnij (wystarczy przykłady lub kontrprzykłady).

Zadanie 7. Czy $A \text{Ker } A \subset \text{Ker } A \quad \forall A \in \mathbb{R}^{n \times n}$? Kiedy $\text{Ker } A \subset A \text{Ker } A$?

Zadanie 8. Niech $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$. Pokaż, że

$$\text{rank } A^T A = \text{rank } A A^T = \text{rank } A$$

oraz:

$$\begin{aligned} \text{Im } A^T A &= \text{Im } A^T, & \text{Im } A A^T &= \text{Im } A \\ \text{Ker } A^T A &= \text{Ker } A, & \text{Ker } A A^T &= \text{Ker } A^T. \end{aligned}$$

Zadanie 9. Niech $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ oraz $B \in \mathbb{R}^{n \times p}$. Udowodnij poniższą równość

$$\dim \text{Ker } AB = \dim \text{Ker } B + \dim \text{Ker } A \cap \text{Im } B.$$

Zadanie 10. Niech $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ oraz $B \in \mathbb{R}^{n \times p}$. Udowodnij poniższe implikacje:

$$\begin{aligned} \text{rank } B = n &\Rightarrow \text{rank } AB = \text{rank } A \wedge \text{Im } AB = \text{Im } A \\ \text{rank } A = n &\Rightarrow \text{rank } AB = \text{rank } B \wedge \text{Ker } AB = \text{Ker } B. \end{aligned}$$

Zadanie 11. Pokaż, że iloczyn macierzy ortogonalnych jest macierzą ortogonalną.

Zadanie 12. Pokaż, że euklidesowa norma w $\mathbb{R}^n$ jest niezmiennicza względem ortogonalnych przekształceń. Co możesz powiedzieć o innych normach?

Zadanie 13. Pokaż, że macierz rzutu ortogonalnego przestrzeni $\mathbb{R}^n$ na daną podprzestrzeń M ma postać wyznaczoną w sposób jednoznaczny.

Zadanie 14. Czy $\forall A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ obowiązuje równość $A^+ A = A A^+$?

Zadanie 15. Czy dla dowolnych macierzy A oraz B o stosownych wymiarach zawsze zachodzi $(AB)^+ = B^+ A^+$? Co powiesz o macierzach nieosobliwych?

Zadanie 16. Niech $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$. Pokaż, że dla A o pełnym kolumnowym rzędzie zachodzi $A^+ = (A^T A)^{-1} A^T$, zaś dla A o pełnym rzędzie wierszowym mamy $A^+ = A^T (A A^T)^{-1}$.

Zadanie 17. Wektory $a_i \in \mathbb{R}^m$, $i \in \{1, \dots, m\}$, tworzą pewną ortonormalną bazę w $\mathbb{R}^m$. Pokaż, że $\forall a \in \mathbb{R}^m$ w bazie tej określona jest jednoznaczna reprezentacja $a = \sum_{i=1}^m (a_i^T a) a_i$.

Zadanie 18. Udowodnij, że pseudoodwrotność A^+ dowolnej macierzy A charakteryzują następujące własności: $(A^+)^+ = A$ oraz $(A^T)^+ = (A^+)^T$. Pokaż, że dla nieosobliwych macierzy zachodzi $A^+ = A^{-1}$.

Zadanie 19. Oblicz A^+ dla: $A = 1$, $A = 0$, $A = [1 \ 0]$, $A = [1 \ 1]^T$, $A = [0 \ 0]^T$ oraz $A = \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$. Wyznacz rozkład *svd* tych macierzy.

Zadanie 20. Pokaż, że $AB = 0_{n \times m} \Leftrightarrow B^+A^+ = 0_{m \times n}$.

Zadanie 21. Niech $U, V \subset \mathbb{R}^n$. Pokaż, że $\mathbb{R}^n = U \oplus V \Leftrightarrow U \cap V = 0_n \wedge U + V = \mathbb{R}^n$.

Zadanie 22. Niech $A = U\Sigma V^T$ oznacza rozkład *svd* danej macierzy A . Sprawdź, że macierz $V\Sigma^+U^T$ spełnia 'aksjomaty' pseudoodwrotności A^+ tej macierzy w sensie Moore'a-Penrose'a.

Zadanie 23. Pokaż, że $\forall A \in \mathbb{R}^{m \times n}$:

$$\begin{aligned} A^T &= A^T A A^+ = A^+ A A^T, & A^+ &= A^T (A A^T)^+ = (A^T A)^+ A^T \\ (A^T A)^+ &= A^+ (A^T)^+, & (A A^T)^+ &= (A^T)^+ A^+ \end{aligned}$$

oraz

$$\text{Im } A^+ = \text{Im } A^T = \text{Im } A^+ A, \quad \text{Ker } A^+ = \text{Ker } A^T = \text{Ker } A A^+.$$

Zadanie 24. Dane są $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ oraz $b \in \mathbb{R}^m$. Niech $b \in \text{Im } A$. Pokaż, że równanie $Ax = b$ posiada w $\mathbb{R}^n$ rozwiązanie opisane ogólną formułą $x = x_0 + x_1$, gdzie $x_0 \in \mathbb{R}^n$ spełnia równość $Ax_0 = b$, zaś $x_1 \in \text{Ker } A$. Co będzie, gdy $b \notin \text{Im } A$?

Zadanie 25. Zbadaj możliwości MATLABowych funkcji: `norm`, `rank`, `eig`, `inv`, `pinv`, `qr`, `svd`, `orth`, `null` oraz `cond`. Co w MATLABie oznacza `eps` oraz `flops`?

Zadanie 26. Rozważmy liniowe zadanie najmniejszych kwadratów $Ax = b$, $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$. Niech $m \geq n$. MATLAB udostępnia tu dwie możliwości:

`x=pinv(A)*b`, co odpowiada wektorowi $x = A^+b$ o minimalnej euklidesowej normie,

$\mathbf{x}=\mathbf{A}\backslash\mathbf{b}$, co odpowiada wektorowi x o co najwyżej r niezerowych współrzędnych.

W przypadku zadania z macierzą $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $m < n$, rozwiązanie odpowiedniego niedookreślonego liniowego zadania najmniejszych kwadratów $Ax = b$, zapisane w MATLABowym kodzie jako $\mathbf{x}=\mathbf{A}\backslash\mathbf{b}$, prowadzi do wektora x , który:

- minimalizuje euklidesową normę wektora residualnego $Ax - b$,
- charakteryzuje się minimalną wartością euklidesowej normy,
- posiada co najwyżej r niezerowych współrzędnych, gdzie $\text{rank } A = r \leq m$.

Rozwiązanie $x = A^+b$, będąc wolnym od ostatniego z wymienionych wyżej ograniczeń, charakteryzuje się z reguły mniejszą wartością normy euklidesowej.

Niech $x = [-1 \ 0 \ 2]^T$ oraz $y = [-2 \ -1 \ 1]^T$. Skomentuj wyniki następujących MATLABowych esperymentów: $\mathbf{x}\backslash\mathbf{y}$, $\mathbf{y}/\mathbf{x}$, $(\mathbf{x}'\backslash\mathbf{y}')$, $\mathbf{x}'\mathbf{y}/\mathbf{x}'\mathbf{x}$, $\text{pinv}(\mathbf{x})$, $\text{pinv}(\mathbf{x})*\mathbf{y}$ oraz $(\text{pinv}(\mathbf{x}')*\mathbf{y}')$. $\square$